

УДК 631.67

Г.В. Мельничук

Інститут сільського
господарства Полісся НААН

ВИРОЩУВАННЯ СУНИЦІ НА РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНИХ ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТИХ ҐРУНТАХ

Вступ. Проблема отримання нормативно чистої сільськогосподарської продукції на радіоактивно забруднених територіях залишається і дотепер не

вирішеною, особливо в господарствах з малою площею землекористування. Тому нині є актуальним напрямком удосконалення елементів технології вирощування суниці для отримання ягід із допустимим рівнем активності ^{137}Cs . *Умови та методика досліджень.* Дослідження проводили на балансово-лізиметричній станції в лізиметричних мікрополях на дерново-підзолистому радіоактивно забрудненому ґрунті щільністю забруднення 30–40 Кі/км² з використання підвищених норм фосфорних і калійних добрив у повному мінеральному удобренні (N₆₀P₉₀K₁₆₀) на провапнованому фоні (5 т/га СаСО₃). *Результати досліджень.* За результатами 3-річних досліджень встановлено, що використання мінерального добрива з підвищеними нормами фосфору та калію позитивно вплинули на пониження питомої активності радіонуклідів у окремих частинах рослини та в ягодах суниці. Коефіцієнт переходу цезію з ґрунту у ягоди суниці був у 2,25 раза, в листках — 2,5 раза, а в корінні в 1,9 раза нижчий за внесення N₆₀P₉₀K₁₆₀, ніж на варіанті без добрив. *Висновки.* Вирощування суниці сорту Сельва на радіоактивно забрудненому дерново-підзолистому ґрунті за внесення N₆₀P₉₀K₁₆₀ на провапнованому фоні, в середньому за роки досліджень, забезпечило зменшення активності ^{137}Cs у кореневій системі в 2,6 раза, у листі — 36%, у ягодах — 33% у порівнянні з варіантом без добрив, а вміст важких металів у ягодах суниці відповідає медикобіологічним вимогам і не перевищує ГДК. В екстремальних погодних умовах рівень забруднення ягід ^{137}Cs перевищує ДР — 2006 на 10–64 Бк/кг. За оптимального вологозабезпечення вміст ^{137}Cs в ягодах у 3,5 раза (20 Бк/кг) нижчий допустимого рівня.

Ключові слова: суниця, листя, корінь, радіонукліди, питома активність, коефіцієнт переходу, коефіцієнт накопичення.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що з дня аварії на Чорнобильській АЕС пройшло майже 29 років, проблема отримання нормативно чистої продукції залишається не вирішеною. Це пов'язано з низькою соціально-економічних негараздів у сусільстві, в тому числі, зменшення виробництва с.-г. продукції у крупнотоварних господарствах та істотне збільшення частки виробленої тваринницької, рослинницької продукції у приватному секторі. Дані, які оприлюднені Б.С. Прістером засвідчують, що у найбільш забруднених північних областях у особистих підсобних господарствах виробляється майже 82% молочної, 78 — м'ясної продукції, 80 — городни, 48 і 65% — фруктів та ягід відповідно. Це свідчить про те, що на невеликих площах селянських господарств мала ймовірність вибору місця для посадки рослин на низькому рівні радіоактивного забруднення ґрунтів. Тому нині є актуальним напрямком удосконалення елементів технології вирощування суниці для отримання ягід із допустимим рівнем активності ^{137}Cs з врахуванням біологічних особливостей нових конкурен-

тоздатних сортів нейтрального дня на предмет накопичення радіонуклідів у продукції з метою забезпечення населення, що проживає на радіоактивно забрудненій території, продукцією, що відповідає вимогам ДР-2006 р. та вимогам МБВ.

Методика та умови досліджень. Дослідження проводили на балансово-лізиметричній станції Інституту сільського господарства Полісся НААН протягом 2011–2013 рр. із суницею нейтрального дня сорту Сельва. Схема садіння — 30 × 15 см.

Із цілого комплексу системи контрзаходів, які рекомендовано у технологіях вирощування с.-г. культур на радіаційно забруднених територіях найбільш впливовим є агрохімічний блок, який передбачає застосування підвищених норм фосфорних і калійних добрив у повному мінеральному удобренні (N₆₀P₉₀K₁₆₀) на провапнованому фоні.

Лізиметричні мікрополя були сформовані у 1984 р., шляхом заповнення циліндричної труби діаметром 100 см товщею дерново-слабопідзолистого супіщаного ґрунту з непорушеною структурою, що підстиляється

мореною. У червні 1988 р. по всій площі 6 лізіметрів, рівномірно, прошарком 1,5 см (з розрахунку 1 кг/м²), було внесено радіаційно забруднений ґрунт, відібраний у зоні відчуження (територія с. Копачі) зі щільністю 60–80 Кі/км². Штучно створений радіаційний фон у мікрополях за щільністю забруднення становив 30–40 Кі/км².

Активність радіонуклідів (Бк/кг) у зразках ґрунту, вегетативній частині рослин суніці та в ягодах визначали на гама-спектрометрі АМА-05 у [1], а вміст важких металів на спектрофотометрі КВАНТ-2А згідно з ГОСТ 26929–94.

Агротехніка вирощування суніці загальноприйнята для умов Полісся. Обліки та спостереження за ростом і розвитком суніці, відбір зразків, виконували відповідно до методики проведення польових досліджень з плодовими культурами [2].

Результати досліджень. Важливим моментом під час проведення досліджень на радіоактивно забрудненій території є отримання об'єктивних даних щодо питомої активності радіонуклідів на дослідній ділянці. Крім того, потрібно мати достовірну інформацію щодо перерозподілу радіонуклідів по профілю ґрунту, в якому поширюється коренева система досліджуваної культури. Для цього було пошарово відібрано, через кожних 10 см, зразки ґрунту для визначення в них питомої активності радіонуклідів.

Протягом 25 років з часу штучно створеного фону в лізіметричних мікрополях відбулися істотні зміни у перерозподілі радіонуклідів (¹³⁷Cs, ⁴⁰K, ²²⁶Ra, ²³²Th) по профілю ґрунту (табл. 1). Отримані результати вказують на те, що найвища активність радіонуклідів (1175–

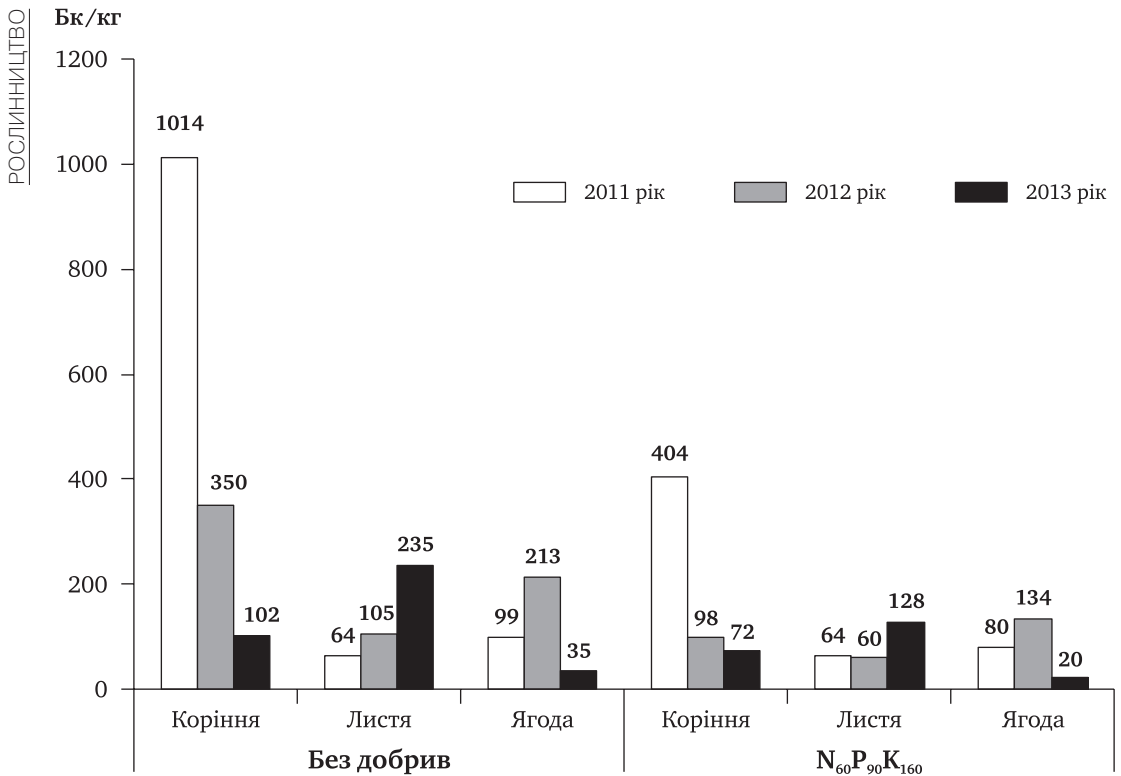
1813 Бк/кг) наявна в орному (0–20 см), тоді як підорному (20–30 см) шарі вона була меншою і становила 813–1160 Бк/кг.

Вирощування суніці нейтрального дня сорту Сельва в таких умовах потребує комплексного вивчення всієї рослини (кореневої системи, листя, ягоди) з метою встановлення закономірностей у дії системи удобрення з підвищеними нормами фосфорних і калійних добрив на можливість отримання нормативно чистої ягідної продукції залежно від віку рослини з врахуванням погодних умов впродовж вегетації.

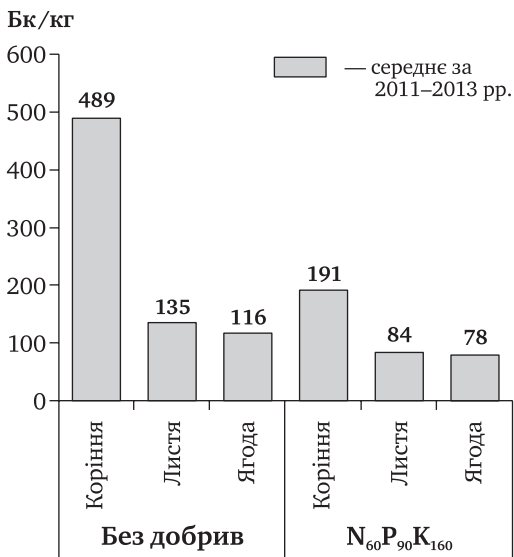
Аналіз 3-річних (2011–2013 рр.) результатів досліджень засвідчив про певну закономірність у забрудненні рослин суніці радіонуклідами. У перших два роки життя максимальне накопичення відмічено у кореневій системі як на варіанті без добрив (1014–350 Бк/кг), так і за внесення N₆₀P₉₀K₁₆₀ (404–98 Бк/кг) (рис. 1). На другий і третій рік відмічено зменшення забрудненості кореневої системи та підвищення накопичення радіонуклідів у листі — 105–235 Бк/кг на контрольному варіанті та 64–128 Бк/кг на удобреному. Забрудненість ягід у порівнянні з іншими частинами рослини мала нижчі показники (явище фізіологічного бар'єра), які істотно різнилися по роках. Найвищий рівень (213 і 134 Бк/кг) забруднення продукції радіоцезієм відмічено у 2012 р., а найнижчий (32 і 20 Бк/кг) у 2013 р. Пояснюється такий стан забрудненості ягід і рослин впливом погодного фактора (висока температура та чергування періодів з дефіцитом і надлишком вологи в ґрунті у період дозрівання ягід і наростання вусів. Таке явище обґрунтовано дифузним рухом елементів у ґрунтова-

1. Питома активність радіонуклідів у ґрунті в лізіметричних мікрополях, Бк/кг, середнє за 2011–2013 рр.

Лізіметр, №	Шар ґрунту, см	¹³⁷ Cs	⁴⁰ K	²²⁶ Ra	²³² Th
37 контроль	0–10	1162	182	14	21
	10–20	1328	250	11	20
	20–30	1060	308	13	21
39 N ₆₀ P ₉₀ K ₁₆₀	0–10	1342	292	23	7
	10–20	1195	284	11	16
	20–30	901	296	13	19
41 контроль	0–10	1176	146	15	12
	10–20	1175	251	12	18
	20–30	813	230	9	18
43 N ₆₀ P ₉₀ K ₁₆₀	0–10	1415	216	12	16
	10–20	1813	274	9	22
	20–30	1160	308	13	20

Рис. 1. Динаміка забруднення окремих частин рослини суніці ¹³⁷Cs залежно від віку й системи удобрення, Бк/кг

Рис. 2. Рівень забруднення суніці радіоцезієм, залежно від системи удобрення Бк/кг, 2011-2013 рр.

му розчині та їх дрейфом разом із розчином внаслідок різниці водних потенціалів [3, 4]. Переважання, або зміна швидкості сорбції до швидкості дифузії створює умови при яких відбуватиметься інтенсивне надходження елементів у рослину, або їх відтік у зворотному напрямку в ґрунтовий розчин [5], і як наслідок різний рівень їх наявності у рослині.

Для оцінки ефективності системи удобрення було проведено узагальнення результатів досліджень, при цьому визначено її вплив на зменшення забрудненості ягід суніці радіонуклідами, розраховано коефіцієнти накопичення й переходу радіонуклідів з ґрунту в рослину, встановлено безпечність застосованих високих норм добрив за показником вмісту важких металів у продукції.

Застосування мінеральних добрив у нормі N₆₀P₉₀K₁₆₀ на фоні вапнування 5 т/га на високій щільності забруднення ґрунту радіонуклідами істотно вплинуло на зниження вмісту радіонуклідів в органах рослин (рис. 2). Середнє значення активності ¹³⁷Cs у кореневій системі було нижчим у 1,78 раза,

2. Вплив агрохімічних заходів на коефіцієнти переходу та коефіцієнти накопичення ^{137}Cs , Бк/кг

Варіант	Коефіцієнт переходу				Коефіцієнт накопичення			
	^{137}Cs	^{40}K	^{226}Ra	^{232}Th	^{137}Cs	^{40}K	^{226}Ra	^{232}Th
<i>Контроль</i>								
Ягода	0,09	0,38	0,08	0,07	0,07	0,15	2,4	0,50
Листя	0,75	2,77	0,51	0,29	0,06	1,08	19,1	1,54
Коріння	0,32	2,02	0,41	0,19	0,02	0,79	8,2	1,28
<i>$N_{60}P_{90}K_{160}$</i>								
Ягода	0,04	0,39	0,06	0,02	0,07	0,25	1,4	0,21
Листя	0,30	0,31	0,44	0,39	0,05	0,20	9,4	3,96
Коріння	0,17	1,18	0,20	0,10	0,02	0,76	5,3	1,09

3. Вміст важких металів у ягодах суниці, 2013 р.

Продукція	Вміст солей важких металів, мг/кг			
	Мідь	Свинець	Кадмій	Цинк
Ягода суниці	1,10	0,22	0,003	1,88
МБВ	5,0	0,4	0,03	10,0

у листі — 36%, у ягодах — 33% у порівнянні з варіантом без добрив.

Інтенсивність міграції радіонуклідів з ґрунту в рослину суниці оцінювали за коефіцієнтом переходу (КП), який визначали за такою формулою:

$$\text{КП} = \frac{\text{Бк/кг у продукції}}{[\text{кБк/м}^2]} \quad (1)$$

та коефіцієнтом накопичення (КН):

$$\text{КН} = \frac{\text{Бк/кг у продукції}}{[\text{Бк/кг у ґрунті}]} \quad (2)$$

Як свідчать результати досліджень, коефіцієнт переходу (КП) — цезію в з ґрунту у ягоди суниці був у 2,25 раза нижчий на удобрених варіантах, в листках у 2,5 раза, а в корінні в 1,9 раза нижчий відповідно до контролю (без добрив) табл. 2.

За внесення підвищеної норми мінеральних добрив $N_{60}P_{90}K_{160}$ є небезпека забруднення продукції важкими металами. Проведені нами аналітичні дослідження засвідчили, що вміст важких металів у ягодах суниці відповідає медико-біологічним вимогам і не перевищує ГДК (табл. 3).

ВИСНОВКИ

Вирощування суниці сорту *Сельва* на радіоактивно забрудненому дерново-підзолистому ґрунті зі щільністю забруднення ^{137}Cs 30–40 Кі/км² за системи удобрення $N_{60}P_{90}K_{160}$ на провапнованому фоні, в середньому за роки досліджень, забезпечило зменшення активності ^{137}Cs у кореневій системі в 2,6 раза, у листі — на 36%, у ягодах — 33% порівня-

но з варіантом без добрив, а вміст важких металів у ягодах суниці відповідає медико-біологічним вимогам і не перевищує ГДК.

В екстремальних погодних умовах рівень забруднення ягід ^{137}Cs перевищує ДР-2006 на 10–64 Бк/кг. За оптимального вологозабезпечення вміст ^{137}Cs в ягодах у 3,5 раза (20 Бк/кг) нижчий допустимого рівня.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Методические указания по определению содержания стронция-90 и цезия-137 в почвах и растениях. — М.: ЦИНАО, 1985. — 64 с.
2. Методика проведення польових досліджень з плодовими культурами. — К., 1996. — 41 с.
3. Ясковець І.І. Модель міграції радіонуклідів у системі ґрунт–рослина /І.І. Ясковець, Р.О. Тарасенко, Н.М. Протас // Наук. вісн. НАУ. — 2004. — Вип. 77. — С. 80–93.
4. Протас Н.М. Моделювання міграції мікроелементів у системі ґрунт–рослина / Н.М. Протас // Автореферат кандидатської дисертації к.с.-г. н. — К., 2004. —18 с.
5. Milington J. Quirk. Permeability of porous solids / J. Milington // Science. — 1961. — V. 132. — P. 1200–1207.